

Een nestvondst van de Buidelmees (*Remiz pendulinus*) in de Brabantse Biesbosch in december 1962

door

S. BRAAKSMA

(Stafafdeling Natuurbescherming van het Staatsbosbeheer)

(Rivon-mededeling nr. 210)

(*A nest-find of the Penduline Tit in the province of N. Brabant*)

Omstreeks half december 1962 werden V. Langenhoff en schrijver dezes opgebeld door de heer J. Noest te Helvoirt, die ons vertelde, dat hij van de kooiker J. M. Reuser een nest had gekregen, dat deze had aangetroffen in diens eendenkooi op de Hofmansplaat. Omdat uit de beschrijving kon worden afgeleid dat het hier waarschijnlijk een nest betrof van een Buidelmees (*Remiz pendulinus*), gingen wij gretig in op het voorstel om eens te komen kijken, temeer daar ons bleek, dat ook de heer Noest van mening was, dat het hier een nest betrof van deze vogelsoort. Aangezien weldra duidelijk was, dat onze determinatie juist was, vroegen wij om het nest ter beschikking te willen stellen van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden, hetgeen uiteindelijk heeft plaats gevonden. Voordien heeft het nest nog enkele omzwervingen gemaakt. Het werd o.a. getoond op de vergadering van de Nederlandse Ornithologische Unie te Utrecht op 2 februari 1963 en op de Biesbosch-tentoonstelling te Geertruidenberg, waarna het aan het Rivon werd toegezonden met een verzoek om nadere gegevens over de samenstelling.

De heer Noest schreef over deze bijzonder interessante ontdekking inmiddels een artikel in het juni-nummer van van de 13e jaargang van het tijdschrift „Brabantia”. Omdat dit tijdschrift van het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant slechts door zeer weinig ornithologen gelezen wordt en deze nestvondst stellig meer bekendheid verdient, werd in overleg met bestuursleden van de Ned. Ornithologische Unie besloten, om ook in „Limosa” wat bijzonderheden te vermelden over de onderhavige nestvondst, alsmede over recente areaal-uitbreidingen van de Buidelmees.

In de eerste plaats zal het de lezers die op 2 februari 1963 niet op de vergadering in Utrecht aanwezig waren, interesseren hoe het bewuste nest er uit ziet en hoe het werd ontdekt. Voor wat het eerste betreft, moge hier worden verwezen naar de bijgevoegde foto, die werd gemaakt door de Rivon-fotograaf, de heer Wermenbol. Op de botanische samenstelling van het nest zal wat verder in dit artikel nader worden ingegaan.

Over de nestvondst deelt de heer Noest in zijn artikel het volgende mede:

„In september 1962 meende de kooiker van de eendenkooi op de Hofmansplaat in „de Brabantse Biesbosch (J. M. Reuser), dat binnen de luiting (= het scherm rondom „de kooiplas) van de eendenkooi een groen ballonnetje in het hout was vastgeraakt, „zo'n ballonnetje dat bij feestelijke gelegenheden met gas gevuld en voorzien van een

„kaartje door kinderen wordt losgelaten. Het was alleen maar te zien door een „loer-
„gaatje” in de rietschermen. Door het te pakken zou hij de kooiplas verontrusten. Na-
„dien zag hij het vermeende ballonnetje nog wel, maar hij schonk er geen bijzondere
„aandacht aan.

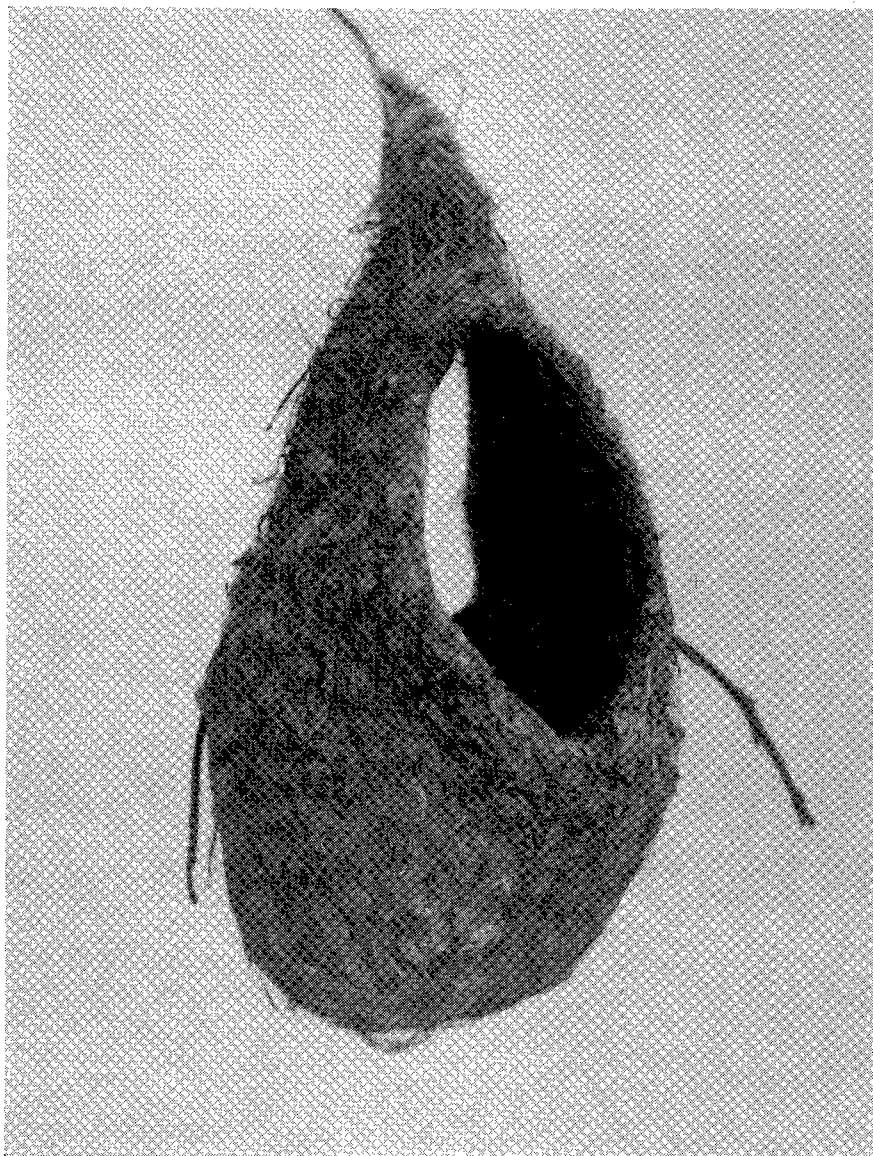

Foto H. J. M. WERMENBOL

Het Buidelmezenest, gevonden in de Brabantse Biesbosch, 1962
(*The nest of the Penduline Tit, found in the province of N. Brabant, 1962*)

„Na de eerste vorst moest op 9 december het ijs uit de vangkelen (= vangpijpen) „gedreven worden om deze bedrijfsklaar te houden. Dit werk pleegt 's nachts te worden „uitgevoerd, want er zijn dan geen eenden op de plas. Het vermeende ballonnetje had „toch wel zoveel indruk op hem gemaakt, dat hij toen van de gelegenheid gebruik „maakte om het uit de struiken te halen. Hij kon er niet goed bij, en met een stok wilde „hij het naar zich toehalen. Tot zijn niet geringe verbazing vloog er een vogeltje uit „toen hij het met een stok aanraakte. Het bleek een nestje te zijn van een vorm en „constructie, zoals hij nog niet eerder gezien had. Zijn verwondering over het gevondene „was zodanig, dat hij er voldoende redenen in zag mij ervan in kennis te stellen. Ik „verzocht hem mij het gevondene toe te zenden.”

Tot zover het verhaal van de heer Noest. Evenals deze was ik later in de gelegenheid om de vindplaats persoonlijk in ogenschouw te nemen. Het nest was volgens de heer Reuser gemaakt aan een afhangend takje van een $\pm$ 15 jaar oude wilgenstruik (*Salix dasyclados*), die aan de rand van de kooiplas staat, ongeveer midden tussen de zuidoostelijke en noordoostelijke vangpijp. Het hing ongeveer 2 meter boven de grond ter hoogte van de oeverlijn van de kooiplas. Bij ons bezoek aan de kooi, dat plaats vond op 29 mei 1963, hebben wij uiteraard alle mogelijke moeite gedaan om iets van een Buidelmee's te ontdekken. Deze pogingen werden helaas niet met succes bekroond, evenmin als die van de kooiker, die sedert de nestvondst nog altijd hoopt om als eerste in Nederland een Buidelmee's te zien te krijgen. Het staat n.l. geenszins vast, al lijkt dit zeer wel mogelijk, dat het vogeltje, dat de heer Reuser en diens zoon op de avond van de 9e december uit het nest zagen vliegen, inderdaad een Buidelmee's is geweest. Het is immers mogelijk, dat dit nest, waarvan de gebruikelijke trechtervormige ingang ontbreekt, door de bouwer voor de voltooiing in de steek werd gelaten en daarna door een andere vogel als slaapplek werd benut.

Het lijkt ons te gewaagd om met de heer Noest te concluderen, dat het een broedpoging van een Buidelmee's was. Het feit dat het nest in december nog niet voltooid was, wijst er naar onze mening veel eerder op, dat het hier een nest betreft, dat door een solitair mannetje van de Buidelmee's laat in het seizoen werd gebouwd en dat — al dan niet tijdelijk — als slaapnest heeft dienst gedaan. Gezien het feit, dat de bovenzijde voor een belangrijk deel bestaat uit het vruchtpluis van Wilgenroosjes (*Epilobium parviflora* en/of *E. hirsutum*) en de onderzijde uit vruchtpluis van Kleine Lisdodden (*Typha angustifolia*), moet met de nestbouw pas laat in het seizoen zijn begonnen. Beide eerstgenoemde soorten vruchtpluis zijn in de Biesbosch gewoonlijk pas vanaf juli voorhanden. In het nest zijn behalve het voornoemde vruchtpluis ook enkele verschrompelde wilgenblaadjes en wat fijne vezels — wellicht van de een of andere grassoort — verwerkt, terwijl de nestholte is bekleed met pluis van de Duitse Dot (*Salix dasyclados*) en/of de Waterwilg (*Salix caprea*).

Al dit materiaal is in de naaste omgeving van de vindplaats volop aanwezig. Het kooibos van de Hofmansplaat wordt n.l. omringd door grienden en rietgorzen, welke, evenals de nabijgelegen Amerdijk, plaatselijk gelukkig nog een

zeer interessante ruige begroeiing hebben. Ongeveer 45 ha van dit complex, met inbegrip van de eendenkooi, maken sedert 1959 deel uit van het Staatsnatuurreservaat „De Biesbosch”.

De pachter van de kooi, de heer Reuser, draagt de meeste vogels gelukkig een warm hart toe en de Buidelmezen zullen, als zij zich hier willen vestigen, ongetwijfeld met open armen worden ontvangen. Het spijt de kooiker nu al, dat hij het nest niet heeft laten zitten!

Het lijkt zeer waarschijnlijk dat de Buidelmezen zich vroeg of laat blijvend in Nederland zullen vestigen. Het is nl. bekend, dat de soort in Duitsland steeds verder in westelijke richting doordringt. De meest volledige samenvattende gegevens over het voorkomen van de soort bij onze oosterburen werden aangetroffen in het nieuwe overzicht van Niethammer c.s.: die Vögel Deutschlands. In dit boek wordt de Buidelmees beschreven als een zeldzame broedvogel in Oost-Duitsland (vooral in Silezië) en een zeer zeldzame broedvogel tussen Oder en Elbe (Lausitz, Mittelbe en ook Mecklenburg). Westelijk van de Elbe en in Schleswig-Holstein komt de Buidelmees slechts plaatselijk en ongeregeld voor. In Beieren huizen thans geregeld enkele paren aan de Inn, de Donau, de Isar, de Lech, de Neckar en de Boven-Rijn.

Er is een duidelijke tendens tot uitbreiding in westelijke richting. Plaatselijk blijkt de soort in zeer klein aantal door te trekken. Ter verduidelijking van het voorgaande zij nog vermeld, dat men in Duitsland broedvogels als zeer zeldzaam beschouwt, zodra er van een soort minder dan 100 paren nestelen en als zeldzaam als het aantal broedparen meer dan 100 maar minder dan 2000 bedraagt. Doortrek in zeer klein aantal betekent, dat er van een soort op de trek minder dan 100 exemplaren worden waargenomen.

Het voert te ver, om in het kader van dit artikel nader in te gaan op de data waarop en de aantallen waarin de Buidelmezen op de verschillende broedplaatsen in Duitsland zijn waargenomen. De geïnteresseerde lezer kan hierover desgewenst meer aan de weet komen door de in het navolgende literatuuroverzicht genoemde artikelen te raadplegen (zie Feindt, 1962; Feist, 1962; Hampel, 1962; Hensz en Reinecke, 1962; Kiebitz, 1962; Klamburg en Krey, 1962; Kumerloeve, 1962; Martens, 1962; Ringleben, 1959; Stephan en Löschau, 1961; Wobus, 1962; Wüst, 1954; Zingl, 1962).

Sommige hiervan bevatten tevens waardevolle gegevens over het gedrag van de vogels. Interessant is dat tenminste een deel van de vogels zich echt als trekvogels gedraagt. Er is zelfs al een terugmelding uit Marokko bekend (Schüz en Haas, 1955).

In het algemeen kan over het verspreidingsareaal van de soort nog worden opgemerkt, dat dit volgens Voous (1960) ten dele verbrokkeld overwegend Zuid-palearctisch is en zowel boreale en gematigde, als mediterrane, steppen-woestijn-klimaatgebieden omvat.

De verspreidingsgrenzen liggen in het algemeen tussen de juli-isothermen van 20° of hoger in het noorden en die van meer dan 32° in het zuiden. In Europa komt de soort plaatselijk zelfs noordelijk voor tot op 18° C. De ver-

spreiding is in verband met de zeldzaamheid van het biotoop overal sporadisch, terwijl het voorkomen vaak erratische of irruptieve kenmerken vertoont. Hierdoor zijn de grenzen van het verspreidingsgebied zeer vaag. Het biotoop bestaat uit rietmoerassen en dichte struikvormige oevervegetaties van zoet- en brakwaterplassen en rivieren met wilgen, populieren, bramen en tamarisken, terwijl ook woudsteppen als woongebied worden benut.

Verder moge worden verwezen naar de verspreidingskaart in de Duitse uitgave van de bekende „Vogelatlas”. Vermeldenswaard is nog, dat in 1954 voor het eerst een nest van een Buidelmees is gevonden in Finland. Het betrof hier een nest van een solitair mannetje aan het Vonajavesi Meer (Voous, 1960).

Over de grens van het verspreidingsareaal in Duitsland kan nog worden medegedeeld, dat de soort reeds in oktober 1953 werd gezien aan de Dümmer ten oosten van de Damme (Kumerloeve, 1954). Dit is op slechts ong. 100 km afstand van de Nederlandse grens.

De meest westelijke nestvondst in Niedersachsen is, voor zover ons bekend, nog altijd die in april 1931, toen een nest werd gevonden nabij Hoya aan de Weser (Vespermann, 1950). In Frankrijk is het moerasgebied „Les Dombes” bij Lyon waarschijnlijk de meest noordelijke broedplaats. Er is daar voor zover bekend gedurende de laatste decennia geen areaaluitbreiding vastgesteld. De vraag hoe een snelle areaaluitbreiding verklaard kan worden, heeft in de loop der tijden al verscheidene ornithologen bezig gehouden. Hoewel er voor verschillende succesvolle soorten vaak verrassend gelijklopende verklaringen uit de bus komen, blijken er toch soms ook zeer grote verschillen te bestaan in de opvattingen van prominente ornithologen. Wij willen ons hier daarom maar liever niet te veel in deze vraag verdiepen en volstaan met te vermelden dat Von Haartman (1955) tot de conclusie is gekomen, dat er geen duidelijk verband bestaat tussen de legselgrootte en het al dan niet monogaam of polygaam leven van een vogelsoort. Hij vermeldt in zijn artikel de Buidelmees als het beste voorbeeld van een succesvolle polygame vogel, waarbij het wijfje alleen de jongen verzorgt en bovendien vaak grote legsels (meestal 7, maar soms zelfs wel 9 of 10 eieren) produceert. Hij acht het echter vooral nog de vraag of hiermede de toename van de soort kan worden verklaard.

Aan deze vraag kan tot slot van dit artikel nog de vraag worden toegevoegd of de Commissie voor de Nederlandse Avifauna een vogelsoort, die in ons lang nog door geen enkele „erkende” ornitholoog is gezien, alleen op grond van een nestvondst mag toevoegen aan de lijst van in Nederland waargenomen vogels?

SUMMARY:

A nest-find of the Penduline Tit in the province of N. Brabant.

In september 1962 a decoy-man saw something hanging in a willow-shrub on the border of the decoy-pond on the Hofmansplaat, in the nature-reserve „de Biesbosch” in the province of Noord-Brabant. He supposed it to be a toy-balloon.

As he considered it impossible to remove it from the shrub without disturbing the ducks in the pond, he left it where it was until he had to clear his pond from ice on the night of the 9th of december 1962. Then he cut it off in darkness, still believing it to be a toy-balloon. It will be understood that he was rather astonished to perceive a small bird flying out of the supposed "balloon", which after all proved to be a particularly beautiful bird's nest.

The decoy-man who had never seen such a nest before, took it home and handed it to the manager of the nature-reserve, who in turn showed it to the author of this article and another ornithologist. As we all came to the conclusion that the nest could be of no other bird than a Penduline Tit (*Remiz pendulinus*), we decided to forward it to the Leiden-Museum.

Previously we asked the Rivon-botanists to tell us something about the building-material. They told us that the upper part of the nest consists mostly of the pappus of *Epilobium parviflora* and/or *Epilobium hirsutum*, while the lower part contains a lot of pappus of *Typha angustifolia*. Besides this material the nest contains some dry willow-leaves and some fine fibrous material, probably from certain grass-species. The inside contains pappus of *Salix dasyclados* and/or *Salix caprea*.

As the pappus of both *Epilobium*-species usually is not available before the month of July and the nest has not been completed (as the picture shows), we conclude that the nest was not used for breeding. It is probably a nest that has been built by a solitary male, which has been using it as a sleeping-place.

LITERATUUR:

- Feindt, P. (1962): Beutelmeise am Stadt-rande von Hildesheim. Orn. Mitteilungen 14: 17.
 — (1962): Gehäuftes Auftreten der Beutelmeise im Leinetal zwischen Hannover und Göttingen. Ibidem: 27—29.
- Feist, O. (1962): Beutelmeise erneut auf dem Kühkopf beobachtet. Orn. Mitteilungen 14: 17—18.
- Haartman, L. von (1955): Clutch size in polygamous species. Acta XI Congressus Internationalis Ornithologici: 450—453.
- Hampel, F. (1962): Beutelmeise am Dümmer. Orn. Mitteilungen 14: 156.
- Hensz, M. en Reinecke, R. (1962): Beutelmeisen bei Braunschweig. Orn. Mitteilungen 14: 215.
- Kiebitz, H. (1962): Beutelmeisen an den Rietberger Fischteichen. Orn. Mitteilungen 14: 215.
- Klamberg, H. en Krey, W. (1962): Beutelmeisen an der Krombachtalsperre (Westerwald). Orn. Mitteilungen 14: 18.
- Kumerloeve, H. (1954): Beutelmeise und Knut am Dümmer. Orn. Mitteilungen 6: 117.
- Lang, J. de (1963): „Vogelen" in het Neusiedlersee-gebied. De Levende Natuur 66: 247.
- Martens, J. (1962): Zur Vorkommen der Beutelmeise am mittleren Neckar. Orn. Mitteilungen 14: 201—205.
- Niethammer, G., Kramer, H. en Wolters, H. E. (1964): Die Vögel Deutschlands. Artenliste: 95.
- Noest, J. (1964): Broedpoging van de Buidelmees in de Brabantse Biesbosch. Brabantia 13: 78, 79.
- Ringleben, H. (1959): Für Niedersachsen neue Brut- und Gastvögel. Beiträge zur Naturkunde Niedersachsen 12: 6.
- Schüz, E. en Haas, G. (1955): Kann die Beutelmeise auch Zugvogel sein? Die Vogelwarte 18: 26—27.
- Stephan, B. en Löschau, M. (1961): Beutelmeisen in Berlin. Journal für Ornithologie 102: 99—100.

- Vespermann, H. (1950): Fund eines Nestes der Beutelmeise im Jahre 1931 bei Hoya/Weser. Beiträge zur Naturkunde Niedersachsens 3: 38.
- Voous, K. H. (1960): Atlas van de Europese Vogels: 233, 235 en 251.
- Wobus, U. (1962): Bemerkenswerte Beobachtungen an der östlichen Oberlausitz in den Jahren 1949—1959. Orn. Mitteilungen 14: 147.
- Wüst, W. (1954): Regionaler Herbstzug von Beutelmeisen durch Bayern. Orn. Mitteilungen 6: 13.
- Yeates, G. K. (1945): Birdlife in two delta's: 77, 92, 93, 97, 99, 116 en 127.
- Zingel, D. (1962): Beutelmeise bei Schierstein am Rhein. Orn. Mitteilungen 14: 147.
-